

RETÒRICA AUDIOVISUAL

Coneixement de **TROPS i FIGURES**.

Nou corrent d'estudis iniciat per Roland Barthes a l'hora de fer una anàlisi de la imatge publicitària a partir de la retòrica. Això va comportar un conjunt de nous estudis sobre el tema signats per Umberto Eco, Georges Péninou o Jacques Durand. En aquests estudis quedava demostrat que en la imatge publicitària es podien trobar totes les figures clàssiques de la retòrica i alhora que la majoria d'idees creatives que constitueixen la base dels millors anuncis poden ser interpretades com la transposició (conscient o no) de les figures clàssiques.

Els trops i les figures estudiades s'ajusten a les funcions conegudes com dramàtiques o expressives. És a dir, l'ús de la retòrica suposa que l'autor vol dotar el seu discurs d'uns elements que el facin més atractiu i/o persuasiu. El creador (realitzador, director) pot afegir un segon nivell d'interpretació a la lectura literal d'allò que es veu i/o es sent a la pantalla. Òbviament, la naturalesa de l'espectador – segons la seva cultura, sensibilitat, imaginació – resultarà determinant perquè aquesta segona lectura es produeixi o no. Podem parlar, doncs, d'un contingut aparent –explícit- i d'un contingut latent –implícit- que estaria constituït pel sentit que el realitzador hauria volgut donar a la imatge/so o que l'espectador percebria en ella per ell mateix.

TROPS

1)- Similar

- **Metàfora**
- **Símbol**

2)- Diferent

- **Metonímia**
- **Sinecdoque**

3)- Oposat

- **Ironia**

TROPS

Definició: En los registros oratorios y poéticos, la utilización del tropo consiste en el uso de una palabra inapropiada para designar un concepto.”(Azaustre, A; Casas, J. 1997:83)

Substitució d'un element icònic per un altre amb el que pot mantenir una relació de similitud (similar), de diferència (diferent) o d'oposició (oposat)

Element similar

METÀFORA

- Figura de dicció que es fa quan s'empra un mot que expressa literalment una cosa per una altra que tingui una certa semblança amb aquella (Pompeu Fabra, Diccionari General de la llengua catalana).

- La vessant icònica i sonora del llenguatge audiovisual permet l'existència de dos tipus de metàfores: les que es creen mitjançant la combinació de dues imatges i les que neixen de l'ensamblament d'una imatge i un so.

METÀFORA ICÒNICA (“imatge-imatge”) – Es crea mitjançant el muntatge, de tal manera que en un pla es substitueix una imatge determinada per una altra amb la que guarda una relació de similitud. Les imatges i sons metafòrics que inclouem en el muntatge són extradiegètics, és a dir, s'afegeixen al relat sense formar part inherent de l'acció.

La primera imatge és diegètica i la segona imatge és extradiegètica i guarda relació amb la primera.

- **Ex 1** (raons ideològiques – substitueixen problemàtica explotació laboral d'una manera elegant visualment)

1. Treballadors esbroncats pel seu capatàs(PLA 1)
2. Metàfora icònica creada a través de la inserció d'una IMATGE D'UNS NEGRES ENCADENATS REMANT EN UNA GALERA
3. Veiem com els treballadors continuen queixant-se i treballant “com uns negres”(continua acció del PLA1)

(**variants:** en el pla intercalat, també podrien funcionar una imatge d'una persona tirada als taurons o un gladiador sol davant deu feres al Colosseu romà)

- **Ex 2**

1. Dues persones es retroben després de molt de temps al mig d'un carrer qualsevol
2. Una imatge d'un bloc de gel que es desglança indica metafòricament que l'amistat entre les dues persones ha quedat malmesa molt temps enrera
3. Una mica d'hipocresia verbal i segueixen els seus respectius camins

- **Ex 3** (utilització d'elements universals reconeguts per a tothom)

1. Una persona delata a un company a canvi d'uns privilegis
2. En el següent pla es veu a Judes cobrant 30 monedes d'or

- **Ex cinematogràfic (ex.4):**

Tiempo modernos -- Charles Chaplin -- raons ideològiques

1. Grup de treballadors dirigint-se cap a una fàbrica surten del metro
2. Les persones es converteixen en un ramat d'ovelles que fan el mateix camí sortint per la boca de metro

-- **sobre informació** (per exemple dins el contingut d'un **reportatge – ex 5**):

1. Grup afectats reclama a l'administració
2. Entre declaració i declaració, s'intercala un pla zenital d'una persona intentant sortir d'un laberint immens.

(no s'utilitza massa en els missatges informatius)

METÀFORA SONORA (ensamblament “imatge-so”) – so com a contrapunt de la imatge. Es tracta de fer un paral·lel (en una mateixa imatge o en la reunió de dues imatges) entre un contingut visual i un element sonor, en el que el segon es troba destinat a assenyalar el significat del primer mitjançant el valor gràfic i simbòlic que poseeix.

2 variants: Element sonor pot ser:

a) **Efecte** (FX) - A una mirada d'odi d'una persona a una altra, se li afegeix una ràfega d'ametralladora

b) **Música**: Música de samba per a ressaltar els dribblings de Ronaldinho o un altre jugador brasiler.

SÍMBOL

En retòrica literària, el símbol es defineix com: “Cosa sensible que es pren com a signe figuratiu d'una altra raó d'una analogia que l'enteniment percep entre elles o d'una convenció (Pompeu Fabra, Diccionari)

Pel que fa a l'audiovisual, el símbol es pot trobar a les imatges o al so, de manera que caldrà parlar de símbols icònics i de símbols sonors.

Els símbols responen a dues possibles finalitats de l'autor: aprofundir i explicar l'acció (funció dramàtica del símbol) o posar de manifest la seva ideologia en relació al contingut de la narració (funció expressiva).

Perquè es pugui parlar de símbol audiovisual ha d'existir en l'autor una voluntat dramàtica o expressiva. Altres símbols que també existeixen, per a descriure una situació

o recrear un ambient (com el cas d'una creu gammada en el despatx del cap de les SS en un relat alemany sobre la II Guerra Mundial) no presenten tanta atracció.

A vegades els símbols icònics només estan presents en la composició del quadre, mentre que d'altres vegades es tracta d'elements que es manipulen en el decurs del relat.

SÍMBOLS ICÒNICS

a) Composició simbòlica de la imatge

Es tracta d'un element diegètic (al que l'autor otorga un valor simbòlic) que s'inclou en la composició de la imatge, però que no intervé en l'acció.

Ex 1:

1. El protagonista es troba sentat a un bar d'un parc d'atraccions amb uns amics. Uns comentaris fan que es quedi pensatiu pensatiu reflexionant sobre el fet que la seva vida necessita ordre i concert.
2. Junt al se PM, darrere veiem la forma que dibuixa la muntanya russa, que vindria a simbolitzar la inestabilitat de la seva vida, els alts i baixos.

Ex 2:

1. Per posar de manifest que una persona se sent presonera de la seva situació, se la pot mostrar en una composició que inclogui elements que recordin una presó:
 - 1.1- Asseguda en un llit de barrots i captada en contrapicat des dels peus del llit
 - 1.2- Proyectar les ombres verticals dels barrots d'una finestra que es projectin sobre la persona i el decorat mateix

b) Símbols plàstics

Es tracta d'un element diegètic que intervé de manera directa en l'acció.

Ex 1:

1. La prota se sent cada vegada més atreta pel veí de dalt i menys pel seu marit. La intenció de trencar el matrimoni – o de no fer res per evitar que es trenqui- es fa palesa per l'espectador quan a la protagonista li rellisca l'anell de casada cap al triturador de brosa i ella no fa res per aturar-ho.

2. De la mateixa manera, l'anell també li pot relliscar del dit o, quan es dutxa, se'l treu i la cau pel W.C., tirant de la cadena impassiblement.

(es busca un paral·lelisme entre la seva passivitat davant la caiguda de l'anell i rectitud que manté envers el previsible fracàs matrimonial).

SÍMBOLS SONORS

A vegades el símbol no es troba a les imatges sinó al so en forma d'efectes sonors, música o silenci. Símbol sonor és doncs "cualquier elemento sonoro que sin ponerse en competencia significativa con la imagen tiende a adquirir, más allá de sus apariencias realistas e inmediatamente expresivas, un valor mucho más amplio y profundo".

Exemples:

(diferenciació diegètic-extradiegètic)

- **Exemple 1 (símbol amb efectes sonors)** - extradiegètic
 1. Noi ha fet una malifeta i sap que el seu pare el renyarà quan s'assabenti del que ha fet
 2. Quan s'adona que arriba, comença a pensar en el que li espera i la situació es simbolitza mitjançant un tro (el tro es extradiegètic, no forma part inherent de la narració)

- **Exemple 1.1** - diegètic

Tro diegètic: quan el noiet fa l'entremaliadura, se'ns mostra el cel ennuvolat. Mentre el pare comença a intuir el que passa, uns núvols negres avancen i cobreixen definitivament el cel abans ja gris. Finalment el pare s'assabenta del que el seu fill ha fet i es desposa a renyar-lo, s'inicia la tempesta i se sent el tro.

Exemple 2 (símbol amb música) – La música pot actuar com a leitmotiv simbòlic evocant la presència en un personatge, d'una idea fixe o d'una obsessió.

- 2.1 - Es repeteix la mateixa música cada vegada que l'assassí ataca
- 2.2 - Es repeteix la mateixa música cada vegada que el drogadicte pateix el síndrome d'abstinència
- 2.3 - Cada vegada que el malalt ha d'enfrontar-se amb els seus problemes psíquics o físics

Exemple 3 (símbol amb silenci)

- 3.1 – Algú mou els llavis i no se sent què està dient (recurs emprat segons una doble finalitat – per simbolitzar el poc valor que el realitzador otorga a les paraules del protagonista o per indicar la solitud del personatge ja que el que diu no ho sent ningú)
- 3.2 – Exemple cinematogràfic: Pel·lícula Casino de Martin Scorsese (en diferents moments, es veu a De Niro i Joe Mantegna parlant a cau d'orella i només intuïm el moviment de llavis)
-

Element diferent

METONÍMIA

Margarida Arizteta defineix la metonímia literaria com un trop segons el qual un concepte és designat per un terme que expressa un altre concepte amb el qual està connectat per una relació necessària (Arizteta, 1996: 123)

El vincle designat entre els dos termes reunits per metonímia pot ser molt variat: el continent pel contingut, l'exemple per la idea general, l'instrument per la persona, allò concret per allò abstracte, l'auteur per l'obra,...

En programes dramàtics, la metonímia resulta molt apropiada per crear suspens.

Exemples:

1. Un psicòpata utilitza una bufanda per estrangular les seves víctimes. Després deixa la bufanda blanca al costat dels cadàvers. Al llarg de la narració es pot mantenir la metonímia – és a dir, la bufanda – per identificar l'assassí, tot i mantenint la incògnita sobre la seva identitat (substitució de la persona per l'instrument)
2. Un dels personatges és un pirata amb una pota de pal i mostrem les seves petjades en un lloc on s'ha comès un delictes per alimentar el suspens en la mesura que introdueix el duote si ha estat ell l'auteur o sols un testimoni dels fets (substituïm la causa per l'efecte)

(en publicitat quan en un spot de frigorífics es veu un tros de gel o en un anunci de cotxes veiem les rodes dels pneumàtics, estem utilitzant també metonímies)

SINECDOQUE

“Consisteix a estendre o restringir el significat d’un mot, prenent el tot per la part o la part del tot, el gènere per l’espècie o l’espècie pel gènere, fins i tot el singular pel plural o el plural pel singular, etc”

La sinecdoque obeeix a la voluntat d’amagar el conjunt i substituir-lo per una part. En canvi (per no induir a errors) el Pla Detall respon a la intenció d’ampliar els punts de vista i/o de fixar l’atenció de l’espectador cap un aspecte concret d’un objecte subjecte.

Igual que la metonímia, la sinècdoque és molt adequada per a la creació de suspens en pel·lícules i telefilms d’intriga.

Exemples:

1. *Per tal de no desvetllar la identitat de l'autor o del testimoni d'uns fets es mostra només una part del seu cos, i així una ma o un tatuatge poden servir per identificar el personatge tot mantenint el seu anonimats - ex claríssim: el dolent de l'inspector Gadget, MAD, només li veiem una ma i s'amagava darrere una butaca amb el seu gat).*
 2. *En programes informatius, es recorre a la sinecdoque quan algú no vol ser reconegut i se l'identifica per la seva silueta o una part del seu cos*
-

Element oposat

IRONIA

La definim com “la expresión de un pensamiento a través de un enunciado de sentido literal (...) opuesto a lo que el fondo se piensa y se pretende decir” (Azaustre, A., Casas, J. 1997: 89).

En la seva vessant audiovisual, la ironia consisteix en la utilització del so (efectes sonors o música) en contraposició d’una imatge, de tal manera que allò que es sent suggereixi el contrari del que es veu. Es tracta d’unes imatges diegètiques a les que s’afegeix un so extradiegètic de sentit oposat.

Exemple 1 (música i efectes sonors) : Imatge de riu contaminat i soroll d’animals del bosc

Exemple 2 (música) : Unes imatges que corresponen a sectors marginats de la població s’uneixen a una cançó que parla de la felicitat i la germanor de nadal

FIGURES

En la concepción de los tratadistas de retórica literaria, las figuras “frente a los tropos, están constituidas por vocablos utilizados en acepciones apropiadas de acuerdo con la lengua común (...); sin embargo, debido a alguna particularidad de carácter fónico, gramatical o semántico – o a varios de estos aspectos de manera simultánea – se alejan de la norma usual y, así, resultan especialmente expresivos” (Azaustre, A., Casas, J. 1997: 90)

Tradicionalment es distingeix entre figures de pensament i figures de dicció. Aquestes últimes inclouen quatre categories diferents: figures d'addició, supressió, alteració de l'ordre i substitució. Ens referim a les figures d'addició i supressió, que són les més habituals en el llenguatge audiovisual. Les primeres consistien en afegir elements a un missatge (cas de la repetició-redundància i de la comparació) i les segones justament en suprimir alguns d'aquests elements (cas de l'el·lipsi)

De pensament

--

De dicció

ADDICIÓ

SUPRESSIÓ

ALTERACIÓ DE L'ORDRE

SUBSTITUCIÓ

Addició

REPETICIÓ- REDUNDANCIA

En el seu “Diccionari de termes literaris”, Margarida Arizteta es refereix a la redundància com una “figura retòrica de caràcter estilístic que consisteix a repetir un mot (o un grup de mots que representi una idea) amb voluntat expressiva o intensiva.

A nivell icònic, repetició i redundància suposen trencar la linealitat temporal. En el cas de la repetició, el trencament es produeix per tal de reproduir una o més vegades les mateixes imatges.

Paraula sinònima de repetició, iteració, reduplicació.

La redundància és un tipus de figura estigui especialment present en alguns productes audiovisuals com ara la publicitat o els gèneres informatius.

- **Ex repetició:** un gest o una acció poc afortunada protagonitzada per un personatge famós que es vol ridiculitzar (Raul Madrid: “*Si bueno, no*”) PROGRAMA Alfons Arús
- **Ex redundància:** s’intercalen una o varies imatges diferents i inèdites de la mateixa acció. Així doncs, el que s’anomena col·loquialment “repeticions” acostumen a no ser tals sinó redundàncies, ja que inclouen nous punts de vista (el gol des de darrere la porteria, des de la banda, relantitzat, en pla detall, etc,...)

COMPARACIÓ

Des del punt de vista icònic, la comparació consisteix a confrontar dos elements per tal d’assenyalar unes similituds o unes diferències entre ambdós. La comparació s’estableix sempre entre dos elements diegètics (si no fos així podria tractar-se d’una metàfora).

Exemple 1: Imaginem que els accionistas d’un parc d’atraccions que ha fet fallida tenen moltes dificultats per recuperar les seves inversions. L’autor del reportatge podria establir una comparació entre aquesta situació i el túnel del terror del propi parc.

Exemple 2: Senyor molt gras es compara a un porquet (així com la seva manera de caminar, panoràmiques entre porc i home)

Supressió

EL.LIPSIS (4)

Omissió d'una sèrie d'imatges assegurant-se que aquesta absència sigui percebuda per l'espectador i aquest reconstrueixi l'element absent o ho vulgui reconstruir i no pugui.

A nivell audiovisual implica la supressió d'alguns elements sonors i/o visuals en la narració. La intenció, però, no és amagar aquesta absència, sinó, al contrari, assegurar-se que sigui percebuda per l'espectador i incitar-lo a reconstruir l'element absent.

Temporal

Consisteixen a reduir el temps real, suprimint totalment o parcial un fragment del relat. Aquesta supressió pot respondre a diferents finalitats:

- a) Eliminar els moments avorrits o irrellevants (al prota viatja amb metro sense que es produeixi cap fet irrellevant)
- b) Necessitat d'amagar la manca de pressupost (el prota viatja en Concorde de París a Nova Cork, no veiem ni l'anada ni l'arribada sinó que passem directaent a l'interior de l'hotel parisenc)

Estructura

Consisteix a ordenar i estructurar la narració de tal manera que l'espectador no tingui accés a totes les imatges i/o a tots els sons que tenen lloc en un moment donat. Solen respondre a l'objectiu de fer augmentar l'interès de l'espectador fent créixer la tensió, el suspens.

Exemples :

1. Utilització del fora de quadre : exemple molt utilitzat pel director Michel Haneke per evita que l'espectador s'hagi d'enfrontar a imatges escabroses (ex : Funny Games, els assassins maten el fill però la càmera resta fixa a la sala del menjador on els pares estan enmordassats).
2. A través del muntatge en paral·lel, desviant l'atenció de l'espectador cap a un nou centre d'interès, de manera que el seguiment de l'acció A se sobreposi a l'el·lipsi de l'acció B.
3. Situant l'espectador en un lloc inaccessible per sentir el so de l'acció (ex: dues persones estan parlant darrere el vidre d'un bar i no sentim el que diuen)
4. Incorporant un so diegètic que "tapi" el so de l'acció (ex: dos agents secrets es troben en una estació de tren per passar-se informació. Mentre un li diu a l'altre el que vol saber, el xiulet del tren i el soroll d'aquest al arrancar ens impedeix

5. **Ex propi:** dos amics entren a un lavabo de la UAB. El primer surt i es renta les mans, una vegada ha acabat, s'extranya del silenci i crida l'altre, res passa, mira per sota la porta i veu una bassa de sang.

Contingut

L'objectiu és amagar imatges escabroses o violentes que reflecteixen la mort, el dolor violent, les escenes de tortura, el part, l'acte sexual, la homosexualitat,...

Amagar els temes que han estat i ja no són tant tabú en el cinema actual. Continuen existint el.lipsis de contingut però ara també responen a finalitats comercials (evitar que variï la classificació de l'apellícula) o narratives (el director vol suggerir en lloc de mostrar els fets obertament)

Exemples per a la construcció:

- Cercant un nou centre d'interès mitjançant el muntatge en paral·lel (ex : tres policies interroguen un pres ; un d'ells suggereix que caldria « ajudar-lo » a recordar i surt de la sala d'interrogatoris mentre la càmera el segueix ; després es creua amb els altres dos mentre arrosseguen el pres, que ha perdut el coneixement.
- Emprant el fora de quadre (amagar l'esdeveniment totalment o parcialment amb un element com una porta mig oberta, mostrar un pla tancat de l'autor dels fets,...)
- Mostrant l'ombra o un reflex de l'esdeveniment
- Fent un fos a negre mentre continua el so diegètic (se sent com els personatges continuen barallant-se fins que sona un tret que posa fi a l'acció)
- Fent una el.lipsi temporal (un lladre assalta un vianant que tracta de fugir. Fos a negre. Enterrament de la víctima.
- Ex: algú mata a algú altre i tu només ensenya l'ombra.

Simbol plàstic (el.lipsi simbòlica)

Consisteix a emprar un símbol plàstic per explicar una el.lipsi de contingut.

Exemples:

1. (1)El moribund és a la seva cambra, il·luminat amb la tenue llum d'unes espelemes i envoltat de la seva família.
(2)Quan és a punt de morir, la càmera panoramitza una mica i s'atura a la tauleta de nit. L'espelma que hi havia al damunt s'apaga per l'acció del vent i serveix per explicar que ha mort.

2. Exemple a través de muntatge paral·lel:

- (1)Noia perseguida pel dolent, entra a una cabina per trucar el noi bo;
(2)el noi bo es dutxa i tarda en sentir la trucada;
(3)la noia es posa nerviosa i va mirant fora de la cabina fins que s'adona que una pistola l'apunta;
(4)el noi finalment arriba al telefon i el despenja; (5)pla detall de l'auricular .

3. Exemple d'el·lipsi simbòlica que es troba en l'àudio en forma de silenci:

- (1)hi ha una festa i un personatge principal ha sortit al jardí a batallar-se amb un rival;
(2)la noia del personatge principal es troba al saló ballant i es troba parlant amb unes amigues com si res
(3)quan ell mor, la noia presentés el desenllaç i es fa un silenci extradiegètic que facilita la comprensió a l'espectador.

Altres elements de dicció –

Alteració de l'ordre/Substitució